

PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE BULGARIAN LANGUAGE LESSON

Abstract: The article discusses pedagogical communication in the Bulgarian language lesson as a challenge whose end is always unexpected but successful when the teacher carefully reflects, plans and realizes the educational interaction.

Alternate and motivating approaches are presented, with which the teacher will, at the very beginning, generate curiosity and interest on the part of the student, which is a prerequisite for successful interaction.

Some aspects of students' most difficult language learning rules and the ways in which problems will be overcome will be addressed and higher performance will be achieved

---

Author information:

Ganka Yankova

Associate professor

At Konstantin Preslavsky – University of Shumen

 Bulgaria

Krassimira Chepishева

 Bulgaria

Keywords:

lesson in Bulgarian language, pedagogical communication, interaction, organization and realization of a lesson, motivating start, entertaining tasks, training model, pronouns, kletics, maturity remnants, performance

Съвременните Урокът е основна форма на педагогическия дискурс. Отрязък от време, в което се формира знание чрез силата на най-мощното оръжие, което притежаваме – езика. Жив организъм, който ако не бъде правилно управляван от този, който го използва, може да се превърне в пагубен инструмент, нанасящ вреди, чиито следи трудно ще бъдат изтрети.

Съвременният урок е динамичен и комуникативен. Общуването в него е аналогично на живото общуване извън училище. Организацията и реализацията на един урок са тъждествени с протичането на един комуникативен акт. Адресат и адресант са учителят и учениците. Инициатор е учителят. Той носи отговорност за ставащото общуване в урока. В урока по български език общуването е в няколко посоки. Има общуване между учител и ученик, общуване между ученик и ученик, ученик и ученици и т.н. Има опосредствено общуване: ученик и автор на учебници. Често в него се намесва и учителят – той обяснява условието на задачата, следи за изпълнението ѝ, проверява резултатите.

За да се случи всеки вид общуване, е необходимо комуникативното очакване на адресата да съвпадне с комуникативното намерение на адресанта. Адресатът (ученикът) трябва да е заинтригуван от събеседника си (учителят) да го определи като социално престижен, информацията да е интересна, нова, полезна. Ето защо учителят трябва да положи много усилия в подготовката и реализацията на урока.

Всичко гореспоменато е поредното потвърждение на една отдавна известна истина, че формулата за успех е трудно откриваема и в нея се съдържат редица неизвестни събираеми, които за разлика от една точна дисциплина, каквато е математиката, никога няма сбор, който да бъде очакван.

Това поставя още повече препятствия и неизвестности пред този, от когото всички очакват да подбере правилните похвати, с които да запълни цифровия резултат на събираемите така, че да получи очаквания от самия себе си, желан и търсен сбор, който да запълни с точно онези характеристики, които предварително сме поставили като конкретна цел за създаването на уравнението.

Това превръща урока по български език в поредното неизвестно в живота, в което ние включваме различни ресурси, материализирайки в думи желаните от нас конкретни цели.

Всички тези абстрактни представи за едно успешно педагогическо общуване съдържат в себе си компонент, който неизменно присъства, един устойчив, известен компонент, който седи в основата на решение на задачата - това е целта.

„Водеща цел на ОБЕ в *средното училище* е подобряването на езиковата подготовка на подрастващите – средство за езиковото и социокултурното им развитие. Тази цел се реализира чрез овладяване на учебното съдържание, чрез средствата за образователно взаимодействие, чрез адекватните процедури за диагностициране равнището на езиковата подготовка...” (Димчев:2010)

За постигането на едно успешно педагогическо общуване от значение е всяка една минута в него, всяко действие и ответна реакция, като от изключително значение е и начинът, който сме избрали, за да дадем старт на процеса на осъществяване на целта, която сме си поставили.

Началото на всеки един урок трябва да е мотивиращо. Да провокира интереса, да привлече вниманието на една аудитория, която предвид възрастовите си характеристики, се нуждае от аналогични ситуации на тези, в които учениците попадат или е възможно да попаднат, защото основното средство, с което те работят, е преди всичко проекцията на техния свят през призмата на все още недобре развит опит.

Мотивиращото начало може да бъде поставено чрез занимателна задача, тест, упражнение, речева ситуация, казус и т.н.

Например:

Вариант 1:

Вчера дъщеря ми ме изненада с въпрос: Мамо, чудно ми е как е правилно да кажам, че се качвам по стълбите или се качвам по стъпалата.

Вие как мислите?

Вариант 2:

-Колко пъти ти казах, че искам препечени филийки!

- Да! Затова съм ги препекла!

- Не! Ти си ги изгорила!

- Да! Такива са препечените филийки. Да беше поискала припечени филийки.

Кой е виновен в случая? Защо?

Вариант 3:

Ежедневно казвам на сина си, че не е редно да казва „ти за кой си или това на кой е”. Той се смее и твърди, че само аз ще отбележа, че е сбъркал и на никого няма да направи впечатление.

Прав ли е? Вие така ли говорите? Как е правилно да каже?

Вариант 4:

Казах на детето, че днес е студено и трябва да си вземе шапка за главата, а то попита защо шапка за главата, като я слага на главата.

Вие чудели ли сте се за същото някога?

Вариант 5:

Защо следният текст налага задължително питане: за кого говориш?

Срещнах Виктор с Ирена. Изглеждаше добре. А ти ми каза, че има проблем.

Тези варианти могат да се използват в уроците по морфология, лексикология и др.

Провокацията в тях мотивира учениците. Създаденият интерес в началото трябва да се запази докрай. Учителят трябва да използва функционални технологични решения за методическа трансформация на лингвистичната информация.

Основният проблем се свързва с това как тази лингвистичната информация да бъде поднесена така, че да не бъде усвоена като декларативни знания, а като комуникативни умения, които показват правилната практическа употреба, създадена на базата на усвоени и осмислени лингвистични знания.

При преподаване например на лични и въпросителни местоимения е нужно да се обърне повече внимание на категорията падеж.

В съдържателната рамка на новата учебна програма, която бе въведена през учебната 2016-2017 година, този граматичен признак бе изваден като понятие и непознат като лексема за сегашните петокласници и шестокласници.

Това налага нов модел на обучение, в което липсва въвеждането на понятието падеж и се разчита преди всичко на анализ на възможните свободни словосъчетания, в които се включват отделните местоимения с оглед на видовото им диференциране.

Един от вариантите на работа, който предлагаме, е следният:

Ще ви прочета един подслушан телефонен разговор:

-Здравей, Мария! Аз съм!

- А ти ли си, Лили! Не очаквах да те чуя по телефона. Нали днес щяхме да се видим.

- Да! Но мама ме помоли да взема сестра си от училище и малко ще закъснея. Ще ме почакаш, нали?

- Да! Разбира се!

- Благодаря. Дочуване!

1. Кои са участниците в общуването?

2. Защо се обажда Лили?

- Иска да я информира, че ще закъснее и я моли да почака.

3. Значи това е разговор в една неофициална обстановка между приятели. Може ли второто изречение да бъде казано по друг начин.

-Лили съм!

4. Кога използваме първия вариант?

5. Първият вариант използваме, когато сме сигурни, че ще ни познаят; когато не искаме да кажем името си.

6. „Аз” замества лицето, което говори. А коя дума замества лицето, на което говорим?

- Това е местоимението „ти”

7. Тези местоимения заместват имена на лица. Определете вида им!

- Те са лични местоимения.

8. Какво си спомняте за тях?

- Личните местоимения заместват имена на лица и предмети. Имат форма за лице и число. В 3 л. имат форми за род. Имат пълни и кратки форми.

9. Посочете кои местоимения заместват лица и кои заместват лица и нелица?

- В 1. и 2. лице заместват лица, а в 3 лице заместват лица и нелица.

10. Местоименията в 1 лице заместват лицето, което говори; във 2 лице заместват лицето, на което се говори; в 3 лице заместват лица и нелица, за които се говори.

11. Помислете защо само в 3 лице , ед.ч. личното местоимение има род?

- Местоимението в 3 л. замества лицето , за което говорим. Ние не го виждаме. Чрез рода подсказваме нещо за него.

12. Сега попълнете таблицата

Лично местоимение	число	лице	род	Падеж
Аз	Ед.ч	1	-	
Ти	Ед.ч	2	-	
Те	Ед.ч	2	-	
Ние	Мн.ч.	1	-	
Ме	Ед.ч	1	-	
ме	Ед.ч	1	-	

13. Вижте местоимението „аз” и местоимението „ме”. Те са в 1 лице, единствено число и се различават по форма. Това е така, защото заместват имена, които вършат действието, или имена, които са засегнати от него.

Липсата на понятието падеж в учебното съдържание по български език налага търсене на друг подход, с който да бъде оправдано многообразието на личните местоименни форми. Учителят трябва да насочи вниманието на обучаваните към вършителя на действието и към засегнатия от глаголното действие. Тук седи следващото предизвикателство към него предвид това, че учениците все още не са запознати и с второстепенните части на изречението и за тях допълнението, като назоваващо засегнатия обект, все още е неизучена и неизвестна категория.

Едно привидно кратко изречение, написано на дъската, може да бъде ключ към дефинирането на много последващи понятия, които създават трудности в обучението.

Очаквах го с нетърпение да ми донесе играта си.

1. Колко са сказуемите в изречението?
- Две
2. Колко са простите изречения?
- Две
3. Какъв е видът на изречението?
- Сложно
4. Кой е вършителят на първото действие *очаквах*?
- Аз

Често поради съгласуването на подлога и сказуемото в българския език ние избягваме споменаването на подлога тогава, когато той е лично местоимение, което ни подсказва недвусмислено вършителя на действието в изречението

5. Кой е вършителят на действието *донесе*?
- Той
6. Кое е това, което ви подсказва подлогът, след като той не е назован?
7. Как е назован в първото изречение този, който трябва да донесе играта (вършителят на действието)?
- Го

Референтът на *го* не върши действието, а е засегнато от него
Този е примерът, който ги подготвя и за последващото въвеждане на второстепенната част на изречението – допълнение

Например: Очаквам Иван (го) с нетърпение да ми донесе играта.

8. Нека си представим, че не е той, а е тя, ще се промени ли изречението, след като *го* не върши действието?
- Да
Очаквах я с нетърпение да ми донесе играта ми.

Това показва, че *го* и *я* са управлявани от други лични местоимения, които играят ролята на подлог, но логично след като не те вършат действието, а го понасят, то ние употребяваме други техни форми, с които си служим, за да означим засегнатите от действието.

9. Да обърнем внимание на второто изречение, в което референтът на *го* не понася действието, а го извършва, кой е засегнатият от действието, изразено с глагола *донесе* в това изречение?

- Аз
10. Как е назовано лицето?
- Ми

11. С кой въпрос можем да открием ролята в изречението на *ми* и да го заменим с пълната форма?

Кратка форма на местоимението *на мене*, което използваме тогава, когато не вършим действието, а го понасяме

12. Чия е играта?
- Моя
13. Кое е това, което показва, че аз я притежавам?
- Местоимението ми

Ако първото *ми* се отнася до действието *донесе*, то второто *ми* се свързва със съществителното *играта* и показва кой е нейният притежател

Можем да направим обобщение, че кратките лични местоимения назовават предмет или лице, което е засегнато от действието, а кратките притежателни местоимения назовават лицата, които притежават даден предмет.

След като се обобща наученото за семантиката и формалноезиковите особености на личните местоимения, се коментират функциите им в текста и някои правописни проблеми.

Нужно е при поставянето на всяка една задача в урока учителят да си задава въпроси, които да осмислят и оправдаят появата ѝ в определената за часа тема. С какво това ще ми помогне за следващата? Кое е това, което искам да научат? И на последно място, но първостепенно по значение: С какво това ще им помогне, ще обогати и подобри езиковата им практика?

Във връзка със споменатите в примера местоимения, които са обект на изучаване в 5. клас, диагностицираме и появата на проблем, който на този етап от развитието на комуникативните умения на учениците и изграждане на знания за езика се вкоренява в практиката и се превръща с годините във все по-нерешим, ако още със самото му проявление при изучаването на местоименията – в частност личните и притежателните местоимения, не бъде не само открит, но и отработен, с което да предотвратим евентуално допустима грешка.

Наблюденията ни показват, че нарушението на нормата, за която ще стане въпрос, се проявява при ученици с добри и много добри езикови познания и умения, с оглед на все още крехката им възраст и етап от развитие.

Акцентът в работата по отстраняване на грешния правопис на клитиките (слятото писане с предходни думи) може да бъде поставен не само върху традиционната замяна на кратката форма с пълната, което е едно от задължителните и традиционни модели на работа в изграждането на правописните навици, но и с помощта на следния модел на работа:

Притежателни местоимения

Чий? Чия? Чие? Чии?	Същ. име								
М.р	(часовника/ът)	ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
Ж.р		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
Ср. Р		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
Мн.ч.		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им

Лични местоимения

	глагол								
На кого?	да кажа (каза)	ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им
		ми	ти	му	й	му	ни	ви	им

Научавайки се да различават познати от начален етап за тях части на речта, учениците изграждат умения да различават кратките форми на личните и притежателните местоимения, умение, което ще бъде нужно и в следващия етап на обучението им при изучаването на второстепенните части на изречението – определение и допълнение.

Като последваща задача може да бъде поставено условието: всяка от кратките форми да бъде заменена с пълна и обратно в подходяща за случая тема, развита в съчинение, като например представената в учебните тетрадки на изд. „Булвест 2000”.

Диахроничният поглед върху процеса на сложното развитие на българския език показва постепенната загуба на системата от падежи, чрез която са се изразявали различни логически връзки и отношения. Падежни остатъци в съвременния български са запазени при местоименията и това една особеност, която вярваме, че само обогатява, а не утежнява езика ни.

В последно време наблюдаваме още една пагубна тенденция, която се отразява все по-сериозно върху изразните възможности на езика, състояща се в афиширане на действия, свързани с опростяване на езиковата ни система, под претекст, че неспазването на нормите се дължи на тяхната трудност, а не на все по-несериозното отношение, което проявяваме към системата от правила. Как се отразява това на местоименната система?

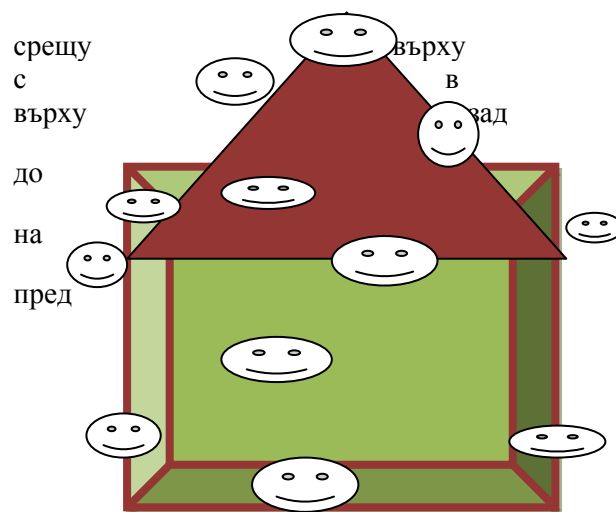
Осезаем факт е, че винителните форми на местоименията, означаващи лица (*кого, когото, никого, някого, всекиго*), несъмнено са в отстъпление (тук не коментирам личните местоимения). В съвременната жива българска реч те се заместват от съответните именителни форми (*кой, който, койка, някой, всеки*) и това не бива да се приема само като резултат от непознаване на книжовната норма. Отпадането на падежните форми на местоименията, означаващи лица, е част от един исторически процес, който е малко заплетен и сложен, защото е свързан, както с разпадането на падежната система в българския език, така и с различаването на лице/нелице на граматично равнище.

На учителя е възложена задачата да научи учениците да използват винителните форми правилно, с което ще отдадем дължимото на богатството от изразни възможности на езика и ще запазим уникалността му.

Урокът, касаещ правописа на кратките местоименни форми, е пряко свързан с урока, посветен на неизменяемите, несамостоятелни части на речта – предлозите.

От години използваме популярен модел, с който усвояването на предлозите се превръща в лесна и интересна дейност от страна на учениците. Това е така наречената „къща П”

Например:

Коментираният езиков проблем (акцент в настоящия текст) - употребата и правописът на винителните и дателните форми, е свързан по-скоро с изграждането на самосъзнание, че начинът, по който учениците говорят, е начинът, по който ще се представят пред обществото, а посочените употреби на местоименните форми са все още живи в престижното публично говорене.

За да са готови учениците за него, трябва много внимателно да обмисляме, планираме и реализираме педагогическото общуване в урока по български език.

References:

1. Dimchev, K. (2010) *Osnovi na metodikata na obuchenieto po balgarski ezik*. S. Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
2. Georgieva M., V. Jobov, D. Dimitrova, V. Gabrovska (2017) *Balgarski ezik za 5 klas*. S., Izd. Anubis.